

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

نیابت در عبادات از منظر فقه اسلامی

(رساله ماستری)

محصل: فیض الباری "نوبهار"

استاد راهنما: دکتور عبدالله "حقیار"

سال: ۱۳۹۷ هـ ش - ۱۴۰۰ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

نیابت در عبادات از منظر فقه اسلامی

(رساله ماستری)

محصل: فیض الباری "نوبهار"

استاد راهنما: دکتور عبدالله "حقیار"

سال: 1397 هـ - ش 1440 هـ - ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دبپارتمنت فقه و قانون

بورډ ماستري

جلسه

تصدیق نامه

محترم فیض الباری ولد نفیس محمد: ID نمبر SH-MSF-96-331 محصل دور پنجم فقه و قانون ته رساله ماستري خویش را زیر عنوان: نیابت در عبادات از منظر فقه اسلامی په روز شنبه تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۹ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۱۰ (نمره به عدد) خستار (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

نمبر	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور مومن حلیمی	عضو هیات	
۲	دکتور محمد یونس ابراهیمی	عضو هیات	
۳	استاد عبدالله حقیار	استاد رهنما و رئیس جلسه	

معاون علمی

آمر بورډ ماستري

خلاصه

رساله حاضر به منظور تکمیل نمودن دوره ماستری تحت عنوان (نیابت در عبادات از منظر فقه اسلامی) نوشته شده و در این رساله سعی شده تا موضوعات مربوط به نیابت در عبادات را از دیدگاه فقه اسلامی از منابع معتبر جمع آوری و با ذکر ادله علماء به گونه مناقشوی مورد بحث قرار گیرد. رساله حاضر را در یک مقدمه، و چهار فصل، مباحث و مطالب جداگانه ترتیب و تنظیم نمودیم. طوری که فصل اول دارای یک مبحث بوده و در آن از مفاهیم عمومی و کلیات نیابت و عبادت بیان صورت گرفته است.

فصل دوم ما تحت چند مبحث به مباحث نیابت در نماز، روزه و زکات اختصاص داده شده است. طوری که در مبحث اول این فصل احکام نیابت در نماز، در مبحث دوم آن بحث از روزه و در مبحث سوم بحث زکات شده است.

در فصل سوم این رساله نیز سه مبحث مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که در مبحث اول آن مفهوم حج و احکام نیابت در آن بیان شده و در مبحث دوم آن نیابت در اجزای حج است و مبحث سوم نیز به مخالفت نائب و اثر آن در نیابت اختصاص داده شده است.

فصل چهارم نیز در چهار مبحث پیرامون نیابت در قربانی، هدیه و کفارات بحث می‌کند. مبحث اول مربوط به نیابت در اضحیه بوده و مبحث دوم بیان حکم تکلیفی اضحیه و هدیه را در بر می‌گیرد. مبحث سوم بیان حکم نیابت از طرف شخص میت و زنده بوده و در مبحث چهارم تحت چندین مطلب مفهوم کفارات و نیابت در آن را بیان نموده ایم.

در آخر این رساله نیز مطابق به بحث و وضع موجود فهم اجتماعی در خصوص نیابت در عبادات، پیشنهاداتی به مراجع دولتی و اجتماعی مربوطه نیز صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی: نیابت، عبادات، فقها، مذاهب، مناقشه، اقوال، ترجیح، حج، زکات و نذور می باشد.

فهرست مطالب

تقدیم و اهدا	الف
سیاسگزاری	ب
خلاصه	ج
مقدمه	Error! Bookmark not defined.
اهمیت موضوع	Error! Bookmark not defined.
اسباب اختیار موضوع:	Error! Bookmark not defined.
اهداف تحقیق	Error! Bookmark not defined.
پیشینه تحقیق	Error! Bookmark not defined.
سوالات تحقیق	Error! Bookmark not defined.
روش تحقیق	Error! Bookmark not defined.

فصل اول

مفاهیم و کلیات

مبحث اول: مفهوم نیابت	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: تعریف نیابت در لغت و در اصطلاح	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: واژگان که ارتباط معنایی با نیابت دارند	Error! Bookmark not defined.
مطلب سوم: حکم نیابت	Error! Bookmark not defined.
مطلب چهارم: دلایل مشروعیت نیابت	Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم: مفهوم عبادت	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: عبادت در لغت	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: عبادت در اصطلاح	Error! Bookmark not defined.

فصل دوم

نیابت در نماز، روزه و زکات

مبحث اول: احکام نیابت در نماز	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: تعریف نماز	Error! Bookmark not defined.
مطلب دوم: ادله مشروعیت نماز	Error! Bookmark not defined.
مطلب سوم: نیابت در نماز از طرف فرد زنده	Error! Bookmark not defined.
مطلب چهارم: نیابت در دو رکعت نماز طواف	Error! Bookmark not defined.
مطلب پنجم: نیابت در نماز نذر شده از طرف میت	Error! Bookmark not defined.
مطلب ششم: نیابت در عبادات نفلی به قصد اهدای ثواب	Error! Bookmark not defined.
مبحث دوم: نیابت در روزه	Error! Bookmark not defined.
مطلب اول: تعریف صوم	Error! Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined.مطلب دوم: أدله مشروعیت روزه

Error! Bookmark not defined.مطلب سوم: نیابت در روزه از طرف فرد زنده

Error! Bookmark not defined.مطلب چهارم: نیابت از طرف میت در گرفتن روزه فرض

Error! Bookmark not defined.مطلب پنجم: نیابت از میت در روزه نذری

Error! Bookmark not defined.مطلب ششم: حکم اذن اجنبی در نیابت روزه از طرف میت

Error! Bookmark not defined.مطلب هفتم: نیابت در اعتکاف

Error! Bookmark not defined.مبحث سوم: نیابت در زکات

Error! Bookmark not defined.مطلب اول: تعریف لغوی و اصطلاحی زکات

Error! Bookmark not defined.مطلب دوم: ادله مشروعیت زکات

Error! Bookmark not defined.مطلب سوم: نیابت زکات از طرف فرد زنده

Error! Bookmark not defined.مطلب چهارم: نیابت زکات از طرف یتیمها و مجتبین

Error! Bookmark not defined.مطلب پنجم: نیابت نمودن زکات به جای میت

Error! Bookmark not defined.مطلب ششم: شروط عاملین زکات

فصل سوم

نیابت در حج و اجزای آن

Error! Bookmark not defined.مبحث اول: نیابت در حج

Error! Bookmark not defined.مطلب اول: تعریف لغوی و اصطلاحی حج

Error! Bookmark not defined.مطلب دوم: دلایل مشروعیت حج

Error! Bookmark not defined.مطلب سوم: نیابت در حج فرضی به جای فرد عاجز

Error! Bookmark not defined.مطلب چهارم: نیابت از مریضی که احتمال بهبودی دارد

Error! Bookmark not defined.مطلب پنجم: نیابت به جای فرد زنده در حج نفلی

Error! Bookmark not defined.مطلب ششم: حکم اعاده صحت یابی نایب گیرنده

Error! Bookmark not defined.مطلب هفتم: بحث مکان انشاء نیابت

Error! Bookmark not defined.مطلب هشتم: نیابت نمودن به جای میت

Error! Bookmark not defined.مطلب نهم: حج نمودن نفل از طرف میت

Error! Bookmark not defined.مطلب دهم: شروط نایب

Error! Bookmark not defined.مبحث دوم: نیابت نمودن در اجزای حج

Error! Bookmark not defined.مطلب اول: نیابت نمودن در احرام

Error! Bookmark not defined.مطلب دوم: احرام بستن از جانب مجنون

Error! Bookmark not defined.مطلب سوم: احرام بستن از جانب مغمی علیه

Error! Bookmark not defined.مطلب چهارم: حکم نیابت در طواف وسعی

Error! Bookmark not defined.مطلب پنجم: نیابت نمودن در رمی

Error! Bookmark not defined.مطلب ششم: نیابت در تکمیل نمودن مناسک حج به جای محرم مرده

Error! Bookmark not defined.مطلب هفتم: گرفتن مزد در حج نمودن از طرف فرد دیگر

Error! Bookmark not defined.مبحث سوم: مخالفت نمودن نایب و اثر آن بر نیابت

Error! Bookmark not defined. مطلب اول: نایب برای حج مفرد بوده نسک دیگر را اضافه نماید.
Error! Bookmark not defined. مطلب دوم: نایب برای حج قرآن بوده ولی حج مفرد و یا تمتع نماید..
Error! Bookmark not defined. مطلب سوم: نایب گرفتن دو نفر یک فرد را

فصل چهارم

نیابت نمودن در اضحیه «قربانی»، هدیه و کفارات

Error! Bookmark not defined.	مبحث اول: نیابت در اضحیه
Error! Bookmark not defined.	مطلب اول: تعریف لغوی و اصطلاحی اضحیه یا قربانی
Error! Bookmark not defined.	مطلب دوم: تعریف هدیه
Error! Bookmark not defined.	مبحث دوم: بیان حکم تکلیفی اضحیه و هدیه
Error! Bookmark not defined.	مطلب اول: ادله مشروعیت اضحیه و هدیه
Error! Bookmark not defined.	مطلب دوم: حکم تکلیفی اضحیه
Error! Bookmark not defined.	مطلب سوم: حکم تکلیفی هدیه
Error! Bookmark not defined.	مبحث سوم: حکم نیابت در اضحیه و هدیه از طرف زنده و میت
Error! Bookmark not defined.	مطلب اول: حکم نیابت در اضحیه و هدیه از طرف زنده
Error! Bookmark not defined.	مطلب دوم: حکم نیابت در اضحیه و هدیه از طرف میت
Error! Bookmark not defined.	مبحث چهارم: نیابت در کفارات
Error! Bookmark not defined.	مطلب اول: تعریف کفارات
Error! Bookmark not defined.	مطلب دوم: انواع کفارات
5	نتیجه گیری
185	پیشنهادات
Error! Bookmark not defined.	فهرست آیات
Error! Bookmark not defined.	فهرست احادیث
Error! Bookmark not defined.	فهرست اعلام
9	فهرست منابع

نتیجه گیری

پایان نامه تحصلی را که تحت عنوان نیابت در عبادات از منظر فقه اسلامی تحریر نموده ام و با تحقیق نمودن پیرامون نیابت در عبادات به این نتایج می‌رسیم؛

- 1- مقصود ما از نیابت در عبادات این است که یک شخص به جای شخص دیگری که زنده و یا مرده باشد یکی از شعائر تعبدی و یا چیزی را که متعلق به آن عبادت باشد را انجام دهد.
- 2- عبادات بدنی محض مانند نماز و روزه که به خاطر تهذیب نفس انسان از طرف شارع فرض شده اند، از طریق نیابت برای فرد زنده اداء نمی‌شوند؛ زیرا اهداف و مقاصد شرع در این عبادات از طریق نیابت تحقق نمی‌یابد و از طرف دیگر، عبادات توقیفی بوده و دلایل محکمی برای نیابت این نوع عبادات در نصوص شرعی وجود ندارد. از همین جهت باید توسط خود فرد مکلف انجام شوند.
- 3- اصل در عبادات بدنی این است که نیابت را نمی‌پذیرند؛ مانند روزه که نیابت نمودن در آن به جای افراد زنده به اتفاق علماء درست نیست، بلکه برای فرد لازم است خودش روزه بگیرد و اگر توان نداشت باشد تا زوال مانع منتظر باشد و اگر از صحت مندی مایوس شود حکم به دادن فدیة نقل می‌کند.
- 4- در مورد انسانهای مرده در این عبادات اختلاف وجود دارد؛ در قسمت نیابت نمودن نمازهای فرضی و نذری میت نظر راجح این است که نیابت نمودن چنین نمازی برای ولی میت از باب صله رحمی و احسان مستحب است.
- 5- اگر حاجی و یا عمره کنند بالغ، عاقل بوده و توانایی اداء نمودن دو رکعت نماز طواف را داشته باشد، نیابت نمودن از طرف آن جایز نیست.
- 6- اهدای ثواب برای میت به وسیله دعا، استغفار، صدقه و مانند اینها به اتفاق اکثر اهل سنت نفع می‌رساند، و تعداد اندکی نیز به عدم وصول ثواب آن به میت باور دارند.
- 7- نیابت نمودن در عبادات مالی محضه مانند زکات به اتفاق جایز است؛ زیرا مقاصد شرع در این نیابت تحقق می‌یابد و نصوص فراوانی هم برای صحت نیابت این نوع عبادات وجود دارد.
- 8- صاحب مال باید در وقت دادن صلاحیت پرداختن زکات برای نایب خود نیت ادا نمودن زکات را داشته باشد و تنها نیت نایب کفایت کننده نیست، ولی در صورتی که امام زکات را طلب نمودن باشد، نیت داشتن صاحب مال شرط نیست و تنها نیت نیابت کننده کفایت می‌کند.

- 9- نظر راجح در مورد کسی که زکات مال خود را نداده وفات نماید این است که ولی آن از ترکه او زکات اش را اخراج نمایند و این به وصیت و عدم آن تفاوت ندارد و ورثه او از جانب وی نیابت می نماید و حق خداوند متعال به مرگ کسی ساقط نمی شود.
- 10- شرایت نایب این است که عاقل، مسلمان، امین، عادل و عارف به احکام زکات باشد تا صاحب مال مطمئن شود که زکات او مطابق شریعت پرداخت شده است.
- 11- نیابت نمودن در عبادات مختلت بدنی و مالی مانند حج بیت الله جایز است و نیابت نمودن آن از دو امر خالی نیست: اول: انتخاب افرادی که علماء در نیابت نمودن آنها اختلاف نداشته باشند. دوم: انجام دادن حج به کامل ترین وجه ارکان، شروط، واجبات و سنتهای آن می باشد.
- 12- این شروط برای نایب لازم است:
- نیت شرط صحت تمامی اعمال است و لازم است نایب در وقت لبیک گفتن بگوید: لبیک از طرف فلانی و اگر اسمش را فراموش نموده بود بگوید لبیک از جانب کسیکه من را نایب گرفته است.
 - نیابت نمودن مجنون و طفل غیر ممیز درست نیست و برای طفل ممیز و غلام نیز نیابت نمودن حج فرضی درست نمی باشد ولی در حج نفلی درست می باشد.
 - شرط این است که نایب حج فرضی خود را ادا نموده باشد.
 - نیابت نمودن در احرام به جای طفل غیر ممیز جایز است اما طفل ممیز می تواند به اجازه ولی خود به قول راجح علماء احرام ببندد ولی برای فرد مجنون و مغمی علیه احرام بستن درست نیست زیرا در اصل حجی بر آنها نیست.
 - طواف نمودن کعبه و سعی بین صفا و مروه از طرف فرد عاجز جایز نیست زیرا طواف و سعی نمودن سواره و گشتاندن آنها دور کعبه ممکن است.
- 13- نیابت نمودن در زدن جمرات به جای فرد عاجز، مریض، کلان سال و مانند اینها به اتفاق مذاهب چهارگانه جایز است و دم را لازم نمی گرداند.
- 14- قربانی و هدیه از جمله عبادات مالی اند و بدون هیچ اختلافی نیابت نمودن در آنها جایز است، ولی بهترین است متولی ذبح قربانی و هدیه مسلمان دیگر باشد زیرا پیامبر- صلی الله علیه وسلم- مسلمان را نایب گرفته است.

15- نیابت نمودن قربانی به جای میت نظر به عمل رسول الله- صلی الله علیه وسلم- که برای امتش

قربانی نمود جایز است و این امت شامل زنده و مرده می‌شود.

علماء در نیابت نمودن عبادات مالی محضه اتفاق نظر دارند؛ در صورتی که پول و یا طعام باشد اما در کفاراتی

که روزه است در بحث نیابت در روزه به آن پرداخته شده است. والله اعلم.

پیشنهادات

آن چه در این رساله بیان گردید بر مبنای آن پیشنهادات ذیل را به مراجع رسمی و اجتماعی خویش به صورت واضح آن پیشنهاد نموده و ارایه می کنیم:

- 1- نیابت در عبادات یک موضوع مهم و فراگیری در شریعت اسلامی بوده که امروز مردم به خاطر عدم آگاهی از آن به مشکلات جدی دست و پنجه نرم می کنند، بهتر است دولت و ارگان های ذی ربط توسعه امور عبادی و دعوتی در یک چوکات منظم و طبق اصول سنجیده شده برنامه آگاهی دهی از نیابت را در بخش های مختلف برای مردم از طریق مکاتب، پوهنتون ها، مدارس، مساجد و اداره امر به معروف و نهی از منکر برای عام مردم آگاهی دهند.
- 2- نیابت در عبادات یکی از مسایل مهم و ضروری برای مسلمانان به شمار میرود، لازم است در صورتی نیاز از احکام و تطبیق درست آن در بخش های که نیابت می پذیرند و رساله فوق به آن پرداخته شده استفاده بهینه صورت گیرد.
- 3- به ارگان های دعوتی و مجامع مطالعاتی که برای اجتماع ارایه خدمات می کنند پیشنهاد می کنیم تا در خصوص این موضوعات از طریق های ممکن به مردم اطلاع رسانی نموده و این گونه مردم را از امر شرعی که حکم آن در صورت خطا به گناه کبیره نیز منجر می شود آگاه سازند.
- 4- ما از تساهل که در خصوص نیابت و احکام آن وجود دارد، می توانیم برای ارایه بهتر مسوولیت های شرعی خویش و دیگران و حتی پدر و مادر خویش استفاده نماییم.

فهرست منابع

اولا: القرآن كريم و كتب التفسير

- 1- القرآن كريم
- 2- ابن عربى، ابى بكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربى المتوفى سنه (543 هـ)، احكام القرآن لابن العربى. تاليف: القسم الاول – الطبعة الثانية. الناشر: عيسى البابى الحلى و اولاده، القايره.
- 3- الشوكانى، محمد بن محمد الشوكانى، المتوفى سنه (1250هـ) فتح القدير الجامع بين فنى الروايه و الدرايه من علم التفسير. تاليف: الناشر: دار الفكر.
- 4- القرطبى، ابى عبدالله بن محمد بن احمد الانصارى المتوفى سنه (761هـ) الجامع لاحكام القرآن. الطبعة الثانية الناشر: دار احياء التراث العربى، بيروت – لبنان.
- 5- ديوبندى، مولانا محمودالحسن ديوبندى، تفسير كابلى با فوائد موضح الفرقان از مولانا شبير احمد ديوبندى، ترجمه از اردو به درى تحت نظر هيئتي از علمای افغانستان، سال چاپ 1368 هـ ش/1409 هـ ق، مطبعة دولتي، كابل – افغانستان.

ثانيا: المصادر فى علم الحديث والآثار

- 6- ابن قاسم، الشيخ عبدالرحمن بن محمد بن قاسم الحنبلى النجدى (1312-1392هـ) الاحكام شرح اصول الاحكام. جمع: طبع سنه 1406هـ.
- 7- ابن ماجه، ابى عبدالله محمد بن يزيد، القزید، القروينى ابن ماجه (207- 275 هـ). سنن ابن ماجه. الناشر عيسى البابى الحلى و شركاه. حققه و علق عليه محمد فواد عبدالباقي.
- 8- ابى داود، الامام الحافظ ابى داود سليمان بن الاشعث السجستاني (202- 261هـ). سنن ابى داود. راجعه وضبط: محمد محى الدين عبدالحميد. الناشر: المكتبة الاسلاميه للطباعة و النشر و التوزيع. استانبول، تركيا.
- 9- البخارى، ابى عبدالله محمد بن اسماعيل بن ابراهيم بن المغيره البخارى (194- 256 هـ). صحيح الامام البخارى. الناشر: المكتب الاسلامى – استانبول.
- 10- البيهقى، الامام ابى بكر احمد بن الحسين بن على البيهقى، المتوفى سنه (458هـ). السنن الكبرى البيهقى. الطبعة الاولى. مطبعة مجلس دائره المعارف العثمانيه – الهند.
- 11- الترمذى، الامام ابى عيسى محمد بن عيسى بن سوره الترمذى (209- 279هـ). سنن الترمذى المسمى با لجامع الصحيح الطبعة الثالثة عام 1398هـ- الناشر: دار الفكر.

- 12- الخطابي، العلامة محمد بن بن ابراهيم بن الخطاب، المروف بالخطابي (319- 388هـ) معالم السنن. اعداد و تعليق: عزت الدعاس، الطبعة الاولى، 1386هـ نشر ك محمد على السيد.
- 13- الدارقطني، الامام على بن عمر الدارقطني (206- 385 هـ). سنن الدارقطني و عليه التعليق المغنى على الدارقطني. للعلامة ابي الطيب محمد شمس الحق العظيم آبادى نشر السنه ملتان -باكستان
- 14- الشوكاني، الامام محمد بن على بن محمد الشوكاني، المتوفى سنه (1250هـ) نيل الاوطار شرح منتقى الاخبار من احاديث سيد الاخبار. الناشر دارالفكر للطباعة و النشر.
- 15- العسقلاني، الامام الحافظ احمد بن على بن محمد بن حجر العسقلاني، المتوفى سنته (852هـ) فتح البارى شرح صحيح البخارى. تصحيح و تعليق: سماحه الشيخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز. الناشر مكتبه الرياض الحديثه.
- 16- المباركفوري، الامام محمد بن عبدالرحمن بن عبدالرحيم المباركفوري (1293- 1353هـ) تحفه الاحوذى بشرح جامع صحيح الترمذى. الناشر: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع. الطبعة الثالثه 1399هـ 1979م.
- 17- النسائي، ابي عبدالرحمن احمد بن شعيب النسائي (251- 303هـ). سنن النسائي. معه شرح الحافظ جلال الدين السيوطى و حاشيه الامام السندي، الطبعة الاولى، سنه 1348هـ- 1930م الناشر: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع.
- 18- النووى، الامام يحيى بن شرف النووى المتوفى سنه 676 0 هـ). صحيح مسلم بشر النووى. نشر و التوزيع: رئاسه ادارات البحوث العلميه و الافتاء و الدعوه والارشاد المملكه العربيه السعوديه.
- 19- النيشاپورى، الامام ابي الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النسابورى (206- 261هـ). صحيح مسلم. نشر وتوزيع: رئاسه البحوث العلميه و الافتاء و الدعوه والارشاد - المملكه العربيه السعوديه.

ثالثا: المصادر فى الفقه و اصول الفقه

- 20- ابن الهمام، الامام كمال الدين محمد بن عبدالواحد، المعروف بابن الهمام، المتوفى سنه (681هـ). فتح القدير على الهدايه. الناشر: دار احياء التراث العربى، بيروت، عام 1406هـ ق.
- 21- ابن تيميه، شيخ الاسلام ابن تيميه، الاختيارات الفقيهيه من فتاوى شيخ الاسلام ابن تيميه.
- 22- ابن تيميه، مجموع فتاوى شيخ الاسلام بان تيميه المتوفى سنه (728هـ) جمع و ترتيب عبدالرحمن بن محمد بن قاسم النجدى صورته عن الطبعة الاولى 1398هـ

- 23- ابن حزم، ابى محمد على بن احمد بن سعيد بن حزم الظاهري، المتوفى سنه (456هـ). المحلى الآثار. الناشر: مكتبه الجمهوريه العربيه 1390هـ طبعه جديده صححها: حسن زيدان طلبه.
- 24- ابن رشد، ابى الوليد محمد بن احمد رشد القرطبي. بدايه المجتهد ونهايه المقتصد. (520- 595هـ) الناشر: دار المرفه للطباعه و النشر، الطبعه الرابعه، 1398.
- 25- ابن رشد، ابى الوليد محمد بن احمد رشد القرطبي المتوفى سنه (520هـ)، مقدمات ابن رشيد. اول طبعه ظهرت لهذا الكتاب الجليل.
- 26- ابن عابدين، مين الشهير بابن عابدين. حاشيه ابن عابدين المسماه رد المحتار على الدر المختار شرح تنوير الابصار. الطبعه الثانيه 1407هـ- 19876م. الناشر: دار احياء التراث العرب للطباعه و النشر و التوزيع.
- 27- ابن قاسم، الشيخ عبدالرحمن بن محمد بن قاسم العاصمي النجدي (1352هـ). حاشيه الروض المربع شرح زاد المستقنع. جمع: الطبعه الاولى 1397هـ.
- 28- ابن قدامه، ابى محمد عبدالله بن احمد بن محمد قدامه المتوفى سنه(620هـ). المغنى. على مختصر ابى القاسم عمر بن حسين بن عبدالله بن احمد الخراقي (334هـ) الناشر: المكتب الاسلامى تحقيق: زهير الشاويش.
- 29- ابن مفلح، الشمس الدين ابى عبدالله محمد بن مفلح، المتوفى سنه (763هـ) الفروق. الطبعه الثانيه عام 1381هـ. دار مصر للطباعه.
- 30- ابن مفلح، ابى اسحاق برهان الدين ابراهيم بن محمد بن عبدالله بن محمد بن مفلح الموره الحنبلى المتوفى سنه (884هـ). المبدع فى شرح المقنع. الناشر: المكتب الاسلامى. الطبعه الثانيه.
- 31- ابن منذر، ابى بكر محمد بن ابراهيم بن المنذر النيسابورى، المتوفى سنه (318هـ). الاجماع. حقه و قدم له: ابوحماد صغير احمد بن محمد حنيف. الناشر: دار طيبه. الطبعه الاولى عام 1402هـ – 1982م.
- 32- ابى يعلى، القاضى ابى يعلى محمد بن الحسين الفراء البغدادي الحنبلى، المتوفى سنه (458هـ). العده فى اصول الفقه. تاليف: حقه و علق عليه: فضيله الاستاذ الدكتور / احمد بن على سير المباركى. الطبعه الاولى عام 1410هـ 1990م.
- 33- الاسنوى، جمال الدين عبدالرحمن بن الحسن بن الحسن القرشى الاسنوى الشافعى التمهيد فى تخريج الفروع على الاصول. الطبعه الثانيه سنه (647 هـ) يطلب من: مكتبه النهضه العربيه.
- 34- الازهرى، صالح عبدالسميع الابى الازهرى. جواهر الاكليل شرح مختصر خليل. على مذهب الامام مالك. الناشر: دار المعرفه للطباعه و النشر. بيروت – لبنان.

- 35- الامدى، سيف الدين ابى الحسن على بن ابى محمد الامدى، المتوفى سنة (631هـ). الاحكام فى اصول الاحكام. الطبعة الاولى سنته 1387هـ. علق عليه: فضيله الشيخ/ عبدالرزاق عفيفى (رح).
- 36- البابرى، لامام محمد بن محمود البابرى، العناية على الهدايه، المتوفى سنة (786هـ) مطبوع بهامش شرح فتح القدير. الناشر: داراحياء التراث العربى، بيروت، سنة 1406هـ.
- 37- البعلى، علاء الدين ابو الحسن على بن محمد البعلى المتوفى سنة (803هـ). اختارها، توزيع: دار البار للنشر و التوزيع تحقيق: محمد حامد الفقى.
- 38- البهوتى، العلامة منصور بن يونس بن ادريس البهوتى(1051هـ). كشف القناع عن متن الاقناع. راجعه وعلق عليه: الشيخ هلال مصيلحى مصطفى هلال. الناشر: مكتبة النصر الحديثه.
- 39- البهوتى، العلامة منصور بن يونس بن ادريس البهوتى (1051هـ). الروض المربع شرح زاد المستقنع. مطبوع مع حاشيه ابن القاسم. الطبعة الاولى عام 1397هـ.
- 40- الحصكفى، محمد بن علاء الحصكفى. شرح الدالمختار. تاليف: الطبعة الثانيه، 1407هـ. الناشر: داراحياء التراث العربى للطباعة و النشر.
- 41- الدرد، احمد الدرد، الشرح الصغير. بهامش بلغت السالك لا قرب المسالك. المكتبة التجاربه الكبرى، توزيع: دارالفكر، بيروت.
- 42- الدسوقى، العلامة شمس الدين محمد بن عرفه الدسوقى. حاشه الدسوقى على الشرح الكبير. الشرح الكبير. للعلامة شمس الدين محمد بن عرفه الدسوقى. الناشر: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع.
- 43- الرازى، الفخر الدين محمد بن عمر بن الحسين الرازى (544- 606هـ). المحصول فى علم اصول الفقه. دراسه و تحقيق الدكتور/طه جابر فياض العلوانى. الطبعة الاولى 1399هـ- 1979م.
- 44- الزرقانى، عبدالباقي الزرقانى. شرح الزرقانى على مختصر خليل. الناشر: دارالفكر، بيروت.
- 45- الزركشى، شمس الدين محمد بن عبدالله الزركشى المصر الحنبلى، المتوفى سنة(772هـ). شرح الزركشى على مختصر الخرقى فى الفقه على مذهب الامام احمد بن حنبل. تاليف تحقيق و تخريج: الشيخ عبدالله بن عبدالرحمن الجبرين الطبعة الاولى 1410هـ.
- 46- الزيلعى، العلامة فخرالدين عثمان ابن على الزيلعى الحنفى. تبين الحقائق شرح كنز الدقائق. الناشر: دار المعرفه للطباعة و النشر. الطبعة الثانيه.
- 47- السحنون، سحنون بن سعيد التنوخى عن عبدالرحمن بن القاسم العتقى. المدونه الكبرى. للامام مالك – روايه عن الامام مالك. الطبعة الاولى لهذا الكتاب – طبع تمطبعه السعاده بجوار محافظ مصر، سنة 1323هـ.

- 48- السرخسى، الشمس الدين ابى بكر محمد بن ابى سهل السرخسى. كتاب المبسوط. الطبعة الثالثة، دار المعارف للطباعة و النشر، بيروت - لبنان.
- 49- السمرقندى، علاء الدين محمد السمرقندى. تحفه الفقهاء، المتوفى سنة (539 هـ) وهى اصل بدائع الصنائع للكاسانى. الناشر: دار الكتب العلميه، بيروت، الطبعة الاولى سنة 1405هـ.
- 50- الشاطبى، ابى اسحاق ابراهيم بن موسى اللخمى الشاطبى المالكى، المتوفى سنة (790 هـ). الموافقات فى اصول الشريعيه. الطبعة الثانيه سنة 1395هـ- 1975 م. الناشر المكتبه التجاربه الكبرى بمصر.
- 51- الشافعى، الامام ابى عبدالله محمد بن ادريس الشافعى. الام. تاليف: . الطبعة الاولى 1400هـ الناشر: دار الفكر.
- 52- الشرقاوى، شيخ عبدالله بن ابراهيم الشافعى الاهرى. المعروف بالشرقاوى حاشية الشرقاوى على تحفة الطلاب بشرح تحرير تنقيح اللباب. 1227هـ الناشر: دار المعرفة، بيروت. لبنان.
- 53- الشيبانى، الامام الحافظ ابى عبدالله محمد بن الحسن الشيبانى، المتوفى سنته (189 هـ). كتاب الحجته على اهل المدينة. طبع بمطعه المعارف الشرقيه، 1387هـ.
- 54- الطحاوى، الامام المحدث ابى جعفرى احمد بن محمد بن سلامه الطحاوى الحنفى، المتوفى سنته (321هـ) مختصر الطحاوى. حققه وعلق عليه: ابوالوفاء الافغانى، الطبعة الاولى، 1406هـ- 1968م. طبع بمطبعه المعارف الشرقيه بالنهد، عام 1387.
- 55- الغزالى، حجه الاسلام محمد بن محمد الغزالى، المتوفى سنة (505 هـ). الوجيز فى فقه مذهب الامام الشافعى. الناشر: دار المعرفة، طباعه عام 1399- 1979م.
- 56- الفيروزآبادى، ابى اسحاق ابراهيم بن على يوسف الفيروزآبادى الشيرازى، المتوفى سنة (476هـ). المهذب فى فقه الامام شافعى. شركت مكتبه ومطبعه مصطفى البابى الحلبي.
- 57- القرضاوى، الشيخ يوسف القرضاوى. فقه الزكاة: الناشر موسسه الرساله.
- 58- القرطبى، ابى عمر يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبدالبر النمري القرطبى، المتوفى سنه (473هـ). كتاب الكافى فى فقه اهل المدينه المالكى. تاليف: الناشر: مكتبه الرياض الحديثه، الطبعة الاولى 1398هـ تحقيق: محمد بن محمد بن احمد و لد ماديك، الموريتانى.
- 59- الكاسانى، العلامه علاء الدين الكاسانى. بدائع الصنائع فى ترتيب الشرائع.، دار الكتب العلميت بيروت. الطبعة، بيروت. الطبعة الثانيه 1406هـ
- 60- الكرلانى، الجلال الدين الخوارزمى الكرلانى. الكفايه على الهدايه. مطبوع مع شرح فتح القدير. الناشر: دار احياء التراث العربى، بيروت، سنة 1406هـ.

- 61- المرادوى، الشيخ علاء الدين ابى الحسن على بن سليمان المرادوى، المتوفى سنة (885هـ). الانصاف فى معرفه الراجح من الخلاف على مذهب الامام احمد بن حنبل. تاليف: الطبعه الثانيه عام 1400-1980م الناشر: احياء التراث العربى. صححه وحققه: محمد حامد الفقى.
- 62- المرغانى، ابى الحسن على بن ابى بكر بن عبدالجليل المرغانى المتوفى سنة (593 هـ). الهدايه شرح بدايه المبتدى. هى و شرح القدير فى مجلد واحد. الناشر: دار احياء التراث العربى، بيروت، عام 1406هـ.
- 63- الهليل، الدكتورصالح بن عثمان بن عبدالعزيز الهليل، الاستاذ المشارك بقسم الفقه، كلية الشريعة بالرياض جامعة الامام محمد بن سعود الاسلاميه. النيايت فى العبادات. مؤسسة الرساله، بيروت، الطبعة الاول 1417هـ 1996م
- 64- الموصلى، عبدالله بن محمود بن مودود الموصلى. الاختيار لتعليق المختار. الحنفى. الناشر: دار الدعوه 1987م.
- 65- النووى، ابى زكريا محى الدين يحيى بن شرف النووى، المتوفى سنة (676هـ). المجموع شرح المذهب. الناشر المكتبه السلفيه.
- 66- تقى الدين حصنى، الامام تقى الدين ابى بكر بن محمد الحسينى الحصى الدمشقى. كفايه الاخبار فى حل غايه الاختصار. منشورات المكتبه العصريه، الثالثه.
- 67- الشريبنى، الشيخ محمد الشريبنى الخطيب مغنى المحتاج الى معرفه الفاظ المنهاج... على متن منهاج الطالبين لابى زكريا النووى الناشر: دار الفكر للطباعه و النشر و التوزيع، بيروت.
- رابعاً – المصادر فى العقيدة**
- 68- ابن القيم، الامام شمس الدين ابى عبدالله بن قيم الجوزيه، المتوفى سنة (751هـ). الروح لابن القيم فى الكلام على ارواح الاموات و الاحياء بالدلائل من الكتاب و السنه. الناشر دار الفكر للطباعه و النشر و التوزيع.
- 69- ابى العز الدمشقى، الامام القاضى على بن محمد بن ابى العز الدمشقى. شرح العقيدة الطحاويه. المتوفى سنة (792هـ) حقه و علق عليه: عبدالله بن عبدالمحسن التركى – شعيب الارناؤوط. الناشر: مؤسسه الرساله الطبعة الاولى سنة 1408هـ- 1988م.

خامسا - المصادر فى اللغة

- 70- ابن منظور، محمد ابن مكرم ابن على ابن احمد ابن منظور، لسان العرب، دارالعلوم الملايين قاهره 1407هـ ق چاپ 4.
- 71- الرازى، الشيخ محمد بن ابى بكر بن عبدالقادر الرازى، المتوفى سنة (666هـ)، مختار الصحاح. عنى بترتيب: محمود خاطر الطبعة الاولى عام 1379هـ الناشر: دار الكتاب العربى، بيروت.
- 72- الفيروزآبادى، المجد الدين محمد بن يعقوب الفيروز آبادى المتوفى سنة (817هـ)، القاموس المحيط. الناشر: شركه مكتبه و مطبعه البابى الحلى و اولاده، بمصر.
- 73- جوهرى، اسماعيل بن حماد، تاج اللغة و صحاح العربية: تحقيق، احمد عبد الغفور عطار، قاهره، دار العلم للملايين، 1407ق چاپ چهارم.

سادسا - المصادر فى التاريخ و تراجم الرجال

- 74- ابى الوفاء، عبدالقادر بن محمد بن محمد بن ابى الوفاء الحنفى، المتوفى سنة (775هـ). الجواهر المضيه فى طبقات الحنفية. لمحيى الدين الطبعة الاولى، مطبعه مجلس دائره المعارف النظاميه الكائنه فى الهندى.
- 75- الاصفهانى، ابى نعيم احمد بن عبدالله الاصفهانى. الطبقات لابن سعد. الاصفياء، المتوفى سنة(430هـ) الطبعة الثانيه سنة 1387هـ. الناشر: دار الكتاب العربى، بيروت.
- 76- الزركلى، خيرالدين الزركلى. الاعلام – قاموس تراجم لاشهر الرجال و النساء من العرب و المستعربين و المستشرقين. الطبعة الرابعه عام 1979م.
- 77- ابن كثير، الحافظ ابن كثير، البدايه و النهايه. لابى الفداء، المتوفى سنة (774هـ) طبع على نفقه مكتبه المعارف، و مكتبه النصر الطبعة الاولى.

بخاطر دسترسى به متن كامل اين تحقيق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، كتابخانه مركزى چهار راهى گل سرخ، سرک کلوله پشته

و يا هم به ايميل آدرس ذيل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af